

Benny Marcel

Ett nytt nordiskt kulturbrev

Mina vänner,

När vi talar om ett nytt nordiskt kulturbrev är det lätt att börja med kulturpolitiken. Med institutionerna. Finansieringen. Tillgängligheten. Principen om armlängds avstånd.

Allt detta är viktigt.

Men jag tror att vi måste börja någon annanstans.

Med en svårare fråga: **Vad är det egentligen konsten gör för ett samhälle?**

Och när jag säger konst menar jag inte bara verken eller institutionerna. Jag menar människorna som gör den. Konstnärerna.

Författarna, dramatikerna, poeterna, bildkonstnärerna, fotograferna, filmskaparna, musikerna, tonsättarna, skådespelarna, regissörerna, dansarna, koreograferna, formgivarna, arkitekterna – och alla andra som ger form åt det som ännu inte riktigt har en form.

Utan dem kan vi stå där med våra utsökta kulturpolitiska idéer – och ändå sakna det viktigaste: själva konsten.

För mer än åttio år sedan låg Europa i ruiner. Kriget hade förstört städer och ekonomier, men också något som är betydligt svårare att bygga upp igen: människors tillit till varandra och tron på att ett gemensamt samhälle var möjligt.

Då valde våra föregångare att investera i kultur. De förstod något avgörande:

Ett samhälle kan byggas med lagar och institutioner. Men ett samhälle hålls samman av människors förmåga att förstå varandra – och att föreställa sig en gemensam framtid.

Där kommer konsten in.

Konst är inte bara något vi tittar på, lyssnar till eller konsumerar. Konst förändrar vårt sätt att se.

Den kan låta oss se en annan människa, en annan tid eller en annan erfarenhet – och plötsligt känna igen något som också finns i oss själva.

Men den kan göra något ännu mer omvälvande. Den kan få oss att se det vi ännu inte tror på. Höra något vi aldrig tidigare hört. Känna något vi inte visste att vi kunde känna.

Drottning Sonja, som jag just denna speciella dag vill hedra, formulerade det mycket väl när hon öppnade Bodø2024 som europeisk kulturhuvudstad. Hon sade: ”Men den kan også gjøre noe mer: Den kan skape motstand og be oss om å være kritiske.”

Jag tycker att det är en av de viktigaste formuleringarna om konstens roll i ett demokratiskt samhälle: **Konsten kan skapa motstånd.**

Vi talar ofta om kulturens förmåga att skapa gemenskap. Det är sant. Men jag vill vara försiktig med en annan idé som blivit allt vanligare: att konsten hela tiden måste motiveras genom allt annat den är bra för.

Att den ska förbättra folkhälsan, stärka integrationen, rädda miljön, skapa attraktiva städer, främja innovation och bidra till demokratin.

Allt detta kan vara sant. Men konsten behöver inte vara nyttig för att vara ovärderlig.

Den måste också få vara svår. Obekväm. Lekfull. Motsägelsefull. Och alldeles underbar.

Den kan ge oss stora skönhetsupplevelser och en njutning vi inte finner någon annanstans. Men all konst är inte sådan. Och det är själva poängen.

Vi behöver inte älska all konst. Vi behöver inte ens förstå den. Men vi behöver ett samhälle där den får finnas.

För konstens uppgift är inte alltid att bekräfta vår smak. Ibland är dess uppgift att förändra den.

För många år sedan anställdes en profilerad kulturchef i en större nordisk stad – vi kan säga Sverige. Vid sitt första offentliga framträdande sade han: "Kultur och konst är inte för alla." Dagen därpå fick han lämna sitt uppdrag, trots en meritlista som slog det mesta.

Jag tänker ofta på den historien. Inte därför att han hade rätt. Utan därför att den säger något om vår egen tid.

För samtidigt som vi försvarar principen att kulturen ska vara tillgänglig för alla, finns ibland en annan, mer subtil sorts exkludering i kulturvärlden. En uppfostrande stränghet. En föreställning om att den goda konstnären måste säga rätt saker, arbeta på rätt sätt och passa in i den rådande förståelsen av vad som är angeläget.

Det kan ske med de bästa avsikter. Men resultatet kan bli detsamma: Vi börjar sortera människor innan vi har hunnit upptäcka vad de kan skapa.

Det måste vi vara vaksamma på. För även vi som vill försvara konsten kan bli smakdomare. Även vi som vill bredda kulturen kan råka göra den smalare.

Därför behöver vi ett annat samtal. Ett samtal där vi ibland kan säga: "Jag förstår inte – berätta mer." I stället för: "Jag förstår inte – därför kan det inte vara bra."

Det är också där konstens demokratiska kraft finns. Inte i att den gör oss eniga. Utan i att den gör oss kapabla att se något vi ännu inte sett.

För vår tids problem är inte att vi saknar bilder eller berättelser. Vi har mer information än någonsin. Och algoritmerna har blivit oerhört skickliga på att ge oss mer av det vi redan tycker om, redan tror på och redan vill se.

Algoritmen frågar: Vad vill du se mer av? Konsten kan ställa en helt annan fråga: **Vad har du ännu inte sett?**

Det är en avgörande skillnad.

För demokratin behöver människor som kan byta perspektiv. Människor som kan tvivla på sina egna föreställningar. Människor som kan föreställa sig en erfarenhet de själva aldrig haft.

Och därför behöver vi konstnärerna. Inte bara som producenter av kultur. Utan som producenter av möjligheter.

Konstnären måste få misslyckas. Få provocera. Få vara svår. Få säga emot publiken. Och framför allt: få säga emot makten.

Därför är armlängdsprincipen så mycket mer än en teknisk princip för kulturpolitiken. Den är ett uttryck för tillit.

Samhället säger till konstnären: Vi vet inte vad du kommer att skapa. Och just därför måste du vara fri att skapa det.

Det är ett radikalt demokratiskt löfte. Och det löftet måste vi försvara.

Så ett nytt nordiskt kulturbrev bör inte bara handla om hur vi bevarar våra institutioner. Det måste också handla om vår förmåga att upptäcka det som ännu inte passar in i dem.

Om vår förmåga att lyssna på utövarna. På de nya rösterna. På dem som ännu inte fått en självklar plats.

För om våra system blir bäst på att känna igen gårdagens kvalitet, riskerar vi att bli sämre på att upptäcka morgondagens. Det vore en märklig form av kulturpolitik.

Och kanske är det Nordens stora möjlighet. Vi behöver inte välja mellan gemenskap och frihet. Mellan tillgänglighet och kvalitet. Mellan tradition och förnyelse.

Vi kan bygga ett kulturliv som håller institutionerna starka – men som aldrig låter institutionerna bli viktigare än konsten. Ett kulturliv som öppnar dörrar – men också lämnar plats för det oväntade som ännu inte vet vilken dörr det ska gå in genom.

Filosofen, psykologen och pedagogen John Dewey såg konsten som en möjlighet att föreställa sig det som ännu inte finns. Kanske är det just där ett nytt nordiskt kulturbrev bör börja: att ge konstnärerna frihet att upptäcka det vi ännu inte vet att vi behöver.

För en sak kan vi vara överens om - världen är långt ifrån färdig.